ւորը 1217 թուականին խաչակրութիւն կատարած էր Կիլիկիոյ վրայէն, սակայն ստիպուած չենք խորհելու որ այդ թուականէն եւ այդ ճամբով եկած ըլլան հայեր Հունգարիա, այլ վերեւ ակնարկած հիւսիս արեւմտեան ճամբով Հունգարիա հասած ըլլալու են իմաստուն հայ վաճառականները։

Պելա Դ.ի վերոյիշեալ նամակին մէջ պարզապէս վաճառականներու մասին չի խօսուիր, այլ նաեւ «Երկիր, տուն Հայոց» (Terra, villa Armenorum) գոյքերուն մասին խօսք կայ, որոնք 1281ին Հայոց սեպհականութիւն էին։ Մանաւանդ, բժշկական արուեստի տէր ըլլալ կը թուին անոնք, որովհետեւ անոնց բնակավայրը Յովհաննէսեան հիւանդանոցամ Կարդի պատկանած հողամասին վրայ կը տարածուէր, Ս. Երկրին մէջ։

Թողլով պատմական այլ եւ այլ մանրամասնութիւններ, ապա կ'անցնի քննելու հայոց խօսած լեզուին ծագումը։

Ըստ իրեն՝ արեւելեան բարբառով խօսող հայեր եղած ըլլալու են անոնք, որոնք ըստ աւանդութեան՝ Բագրատունեաց արքայանիստ Անի քաղաքէն մեկնած ըլլալու են եւ Հարաւային Ռուսաստանի վրայէն Հունգարական երկիրները հաստատուած։ Ամէն պարագային, գիտենք որ այդ թուականէն առաջ ալ դաղթած են հայեր նոյն երկիրները. ուստի անորոշ կը մնայ անոնց բարբառին արեւելեան կամ արեւմտեան ճիւղի պատկանիլը։

Եղրակացութեան մէջ շատ համեստ է յարգելի հեղինակը եւ բարբառային փոփոխութիւնները չի չափազանցեր, այլ միայն այս հարեւանցի տեսութենէն կը հետեւցնէ՝ թէ մնացած են ինչ ինչ բարբառային հետքեր ընդ մէջ հայ եւ հունգար լեզուներու, դէթ մասնագիտական բառերուն մէջ, եւ դուցէ Թրանսիլվանիոյ բարբառներուն մէջ տակաւին կրնանք հանդիպիլ նման ցիրուցան հետքերու։

Հ. ՂՈՒԿԱՍ ՓՈԿՈՒԼԵԱՆ

ՕՐԵՐՆ ԱՆՑԱՆ

Օրերն անցան. վարդերը թօշ. երգերը լուռ.
Կորսնցուցի՞ արդեօք ճամբաս. գիշերն է մօտ.
Բայց հեռաւոր մշուշներուն մէջէն կարօտ
Զայնի մը կանչը կը հասնի միշտ քաղցրալուր։

Ի՞նչ կ'ըսէ ան. սէ՞րն ընկերոջ մը ցնորային,
Թէ պաղատանքը մեռելի մը սիրական,
Որ յուսալով այցելութիւն մը շիրմական՝
Կը ճեղքէ թումբն իր անծանօթ գերեզմանին...

Բայց ննջեցեալը ճշմարիտ ե՞ս եմ արդեօք,
Որ կանչող ձայնը սաստկօրէն սրտամորմոք
Ձեմ իմանար, եւ այս ճամբուն վրայ մոլորած՝

Ձեմ գիտեր ո՞ւր կ'երթան քայլերս դեղեւկոտ,
Դէպի վաղուան առաւօտնե՞րը լուսաբրած,
Թէ օրերուս վերջալոյսին մահակարօտ...

ԱՐՍԷՆ ԵՐԿԱԹ

ԴԷՊԻ ԱՒԱՐԱՅՐ

ԹԱՏԵՐԵՐԳՈՒԹԻՒՆ ՁՈՐՍ ԱՐԱՐՈՎ

Գրեց Հ. ՎԱՀԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍԵԱՆ

(Շար. տես՝ Բազմ. 1961, թ. 3-5, էջ 89)

ԳՈՐԾՈՂ ԱՆՁԵՐ ԵՐՐՈՐԴ ԱՐԱՐԻ

Կարէն – Հրամանատար պարսիկ բանակին
Վահանիկ – Մամիկոնեան պատանի (12 տարեկան)
Վասակ – Մարզպան Հայաստանի
Սամուէլ – Լրտես Վարդանի (գիւղացիի տարազով)
Վռամ – սպայ պարսիկ բանակին
Երկու վիրաւոր գիւղացիներ
Մէկ վիրաւոր պարսիկ զինուոր
Մէկ պարսիկ պահակ, խօսուն
Երկու պարսիկ զինուորներ, խօսուն։

Տեսարանը կը ներկայացնէ բացօթեայ տեղ մը, քանի մը ծառեր, մէկ երկու վրան, կոնդեր, ասդին զէնքեր ու վահաններ – Պարսկական բանակը։

ՏԵՍԻԼ ԱՌԱՋԻՆ

Կարէն առանձին

Կարէն – (Հրամանատար՝ Տաքեր կամուրջը պաշտպանող պարսիկ գունդերուն) Տիզրոն ուրախութեան մէջ է. հայ նախարարները խոնարհեր են արեւին առջեւ։ Հայաստան այլեւս հոգիով մարմնով մերն է։ Յաղկերտ այսպէս կը կարծէ, բայց ես համոզուած չեմ։ Պէտք է հայական հողին վրայ ըլլայ՝ տեսնելու համար թէ ի՛նչպէս հայ ազգը իր կրօնքին ու հողին փարած է. բնաջինջ կ'ըլլայ, բայց իր կամքէն ետ չի կենար։ Փուչերու մէջ պիտի իյնանք եւ մեր կռիւը կիներու, քահանաներու, գիւղացիներու դէմ պիտի ըլլայ։ Ահա երեք ամիս է որ այս Տաքերը կամուրջին վրայ ենք։ Արաքսը կը բաժնէ Պարսկաստանը Հայաստանէն. հակառակ մեր յաջողութիւններուն, ճնշումներուն, հայը դարձեալ կը պաշտէ իր կրօնքը. եկեղեցիներուն կոչնակները կը հնչեն եւ կարծես աւելի եռանդուն քրիստոնեաներ դարձեր են։ Փառք տանք աստուածներուն՝ եթէ գլուխնիս ողջ պահենք հայկական սուրէն ու բահէն։

ՏԵՍԻԼ ԵՐԿՐՈՐԴ

Վահան Մամիկոնեան, երկու զինուորներ եւ Կարէն

Ա. Զինուոր – (Դուրսէն) Կարէն զօրավարը կ'ուզենք տեսնել։
Կարէն – (Փիչ մը դէպի դուրս) Ի՞նչ աղմուկ է, ո՞վ են, ի՞նչ կ'ուզեն։
Բ. Զինուոր – (Բեմ գալով) Նախիջեւանի պարսիկ գունդէն ենք, տէր իմ։ Վասակ սիւնեցին ձեզի նուէր կը զրկէ այս պատանին։
Կարէն – Ո՞վ է այս պատանին։
Ա. զինուոր – Հմայեակ Մամիկոնեանի անդրանիկ զաւակն է, Վահանիկը։
Կարէն – Ի՞նչ, Վարդանի բանակը ձըգած՝ տղաներու դէ՞մ պատերազմի ելեր ենք։
Բ. Զինուոր – Վասակին հրամանով՝ Ջոկատ մը պարսիկ եւ սիւնեցի զինուորներ յափշտակեր զինքը, մինչ մօրը հետ՝ Ողական ամրոցէն Տայք կ'երթար։ Վասակ խստիւ պատուիրեր է ամէն հրամայողութիւն ընել եւ Յաղկերտին զրկել. որս մըն է՝ որ յաղթանակ մը կ'արժէ։ Կամ Վարդան կը խոնարհի, կամ իր ցեղը կը ջնջուի։
Կարէն – Երանի՛ թէ իր ցեղը ջնջուէր։ Այդ մարդը աղտոտ ցեղ է, ցե՛ղ։ Իր փառասիրութեան զոհ պիտի երթայ Հայաստանն ալ, ինքն ալ. եւ մենք ի՞նչ պիտի չահինք... աւերակ երկիր մը եւ յաւիտեան թշնամի ժողովուրդ մը։ Խարերայի մը ձեռքը խաղալիկ եղեր ենք։